СОЦІОЛОГІЯ

УДК 172.12

Ю. В. Борисова
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДЕРЖАВНЕ СПРИЯННЯ РОЗВИТКОВІ МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ

Акцентується важливість державного сприяння розвиткові молодіжних громадських організацій, окреслюються проблеми участі недержавних утворень у здійсненні політики щодо молоді на сучасному етапі.
Ключові слова: молодіжні громадські організації, ювенальна політика, взаємодія влади й інститутів громадянського суспільства, соціальне замовлення

Акцентируется важность государственной поддержки молодежных общественных организаций, конкретизируются проблемы участия негосударственных образований в осуществлении политики в отношении молодежи на современном этапе.
Ключевые слова: молодежные общественные организации, ювенальная политика, взаимодействие власти и институтов гражданского общества, социальный заказ

The importance of state support of youth NGOs is emphasized, key problems of NGO`s participation in implementation of youth policy under modern conditions are also observed.
Keywords: youth non-governmental organizations, juvenile policy, cooperation of public authorities and civil society institutions, social order.

Соціальні інститути та організації виступають важливими складниками соціальної структури суспільства; вони виникають у відповідь на появу в конкретній його сфері тієї чи іншої соціальної потреби з метою її задоволення. Інститути громадянського суспільства, що діють в ювенальній сфері, і, перш за все, молодіжні громадські організації як найбільш розповсюджена їх форма, дозволяють спрямовувати самоврядну суспільну діяльність громадян на розв'язання проблем молоді. Ефективність означеної діяльності залежить від цілої низки чинників, серед яких сприяння з боку держави посідає не останнє місце. Ось чому визначення існуючих на сьогодні проблем здійснення такого сприяння та конкретизацію шляхів їх розв'язання можна вважати й нагальним завданням практики соціального управління, і метою науково-теоретичного суспільствознавчого пошуку. Саме на найбільш проблемних аспектах державної підтримки інститутів громадянського суспільства, що діють в ювенальній сфері, буде зосереджено увагу в означеній статті.

Вітчизняні вчені, що працюють над даною проблематикою, підкреслюють, що нерегламентованість громадської активності з боку держави не означає відсутності впливу останньої на діяльність інститутів громадянського суспільства. Як пишуть автори монографії «Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку», саме завдяки законотворчій активності органів влади, хоча й за участю громадськості, створюються нормативні засади функціонування всіх секторів суспільства та відповідних інститутів; водночас, без громадянського суспільства, де права людини не тільки гарантовані державою, а й обмежують її повноваження, не може бути і правової держави. У розвинутих демократичних країнах держава

© Борисова Ю. В., 2012

невпинно поширює свої повноваження на соціальну сферу; громадянське суспільство активно впливає на функціонування політичної сфери: відбувається соціалізація держави і політизація громадянського суспільства [4, с. 17]. А. Заєць зазначає: «формування громадянського суспільства є найважливішою передумовою правової держави, бо саме воно забезпечує вільний і всебічний розвиток кожної особистості, саме в ньому функціонують демократичні громадські інститути, що забезпечують свободу слова та інформації, гарантують… вільні вибори, існування легальної опозиції і багатопартійність, унеможливлюють узурпацію влади» [5, с. 236].

У визначенні, яке надає Р.Павленко, безпосередньо підкреслюється націленість інститутів громадянського суспільства на ініціювання відносин партнерства з іншими соціальними інститутами: «громадянське суспільство – це певний механізм неформального соціального партнерства, який робить можливим здійснення й баланс існуючих інтересів у суспільстві» [8, с. 17].

Питання взаємовідносин громадянського суспільства і держави, їх взаємодії за різних суспільно-політичних умов висвітлюють у своїх роботах В. Бабкін, М. Банчук, В. Бебик, О. Задоянчук, С. Кириченко, А. Колодій, І. Кресіна, М. Міхальченко, В. Ребкало, Ф. Рудич, С. Рябов, В. Селіванов, А. Сіленко, О. Скрипнюк, В. Тимошенко, М. Томенко, Ю. Шемшученко, Г. Щедрова та ін. [4, 6, 15, 16, 19]. Аналізу рівня сформованості в молодіжного загалу культури громадянської участі та особливостям розвитку недержавного сектору як чинника ефективності політики щодо молоді присвячені праці Є.Бородіна, В.Головенько, М. Головатого, М. Міщенко та ін. Комплексна оцінка ефективності державного сприяння розвиткові інститутів громадянського суспільства в Україні міститься в роботі українських експертів М. Лациби, А. Красносільської, О. Вінніка, Т. Яцків «Біла книга: реформування законодавчого середовища для розвитку громадянського суспільства в Україні» [1].

Серед закордонних досліджень, присвячених умовам становлення громадського сектору в суспільствах різного типу, особливо слід відзначити роботи Р. Патнама. Дуже плідними в соціологічному відношенні є його висновки про те, що горизонтально організовані добровільні асоціації є більш сприятливими для розширення соціальної кооперації, для формування норм доброзичливої взаємності, аніж ієрархічні або клієнтистські структури [9]. Результати моніторингових соціологічних досліджень констатують зв'язок між суспільною активністю громадян, з одного боку, та їх орієнтованістю на цінності довірі, соціальної солідарності, громадянської компетенції. Означені цінності створюють умови для узгодження інтересів різних верств суспільства, різних вікових когорт, представників різних соціальних утворень.

Саме ціннісно-поведінкові варіативи багато в чому обумовлюють відмінності різних культурно-історичних і територіальних моделей громадянського суспільства. Цей чинник пояснює, чому «майже однаковий досить невеликий прошарок суспільноактивних і небайдужих громадян є достатнім для підтримки громадянського суспільства сталих демократій, але поки що не призводить до якісних змін щодо впливу громадськості на прийняття суспільно-політичних рішень у пострадянських країнах» [17, с. 241].

У статистичному відношенні кількість зареєстрованих в Україні молодіжних та дитячих громадських організацій є достатньо вагомою – станом на початок 2009 р. їх частка серед загалу громадських організацій дорівнювала 12,6%. Крім того, робота з дітьми та молоддю є головним напрямом діяльності 45% всіх громадських об’єднань, що діють у країні [3, с. 128]. З кожним роком збільшується кількість всеукраїнських та міжнародних молодіжних і дитячих організацій. Впродовж 2001 – 2008 рр. чисельність діючих на місцях молодіжних і дитячих об’єднань у середньому по країні зросла у 2,3 раза – з 3540 до 8071, в тому числі в Дніпропетровській області – в 2 рази [3, с. 129].

Незважаючи на збільшення кількості молодіжних та дитячих громадських організацій, чисельність дітей та молоді, які є їх членами, залишається досить низькою – 2–3 % загальної кількості представників цих вікових груп. Згідно з

даними соціологічних опитувань, 12% 18–35-річних респондентів заявляють, що беруть участь в діяльності громадських об'єднань (членство в організації не обов'язкове). Серед студентів цей показник дорівнює 13% [3, с. 130].

Ситуація, що склалася в Україні, є типовою для пострадянських держав й водночас кардинально відрізняється від стану справ у країнах західної демократії. Так, наприклад у Франції до членів громадських організацій належить кожна третя особа в віці від 18 до 29 років [3, с. 131]. Високими є показники залученості скандинавської молоді до громадських об'єднань: у Швеції 80% молодих осіб у віці 13–25 років є членами молодіжних асоціацій [2, с. 230]. Навіть якщо взяти до уваги переважну орієнтованість подібних утворень на організацію молодіжного дозвілля, цей показник залишатиметься дуже інформативним індикатором молодіжної участі.

Виходячи з наведених даних, стимулювання подальшого розгалуження «третього сектору» українського суспільства, активізація соціально-діяльнісного потенціалу молодіжних громадських утворень залишається важливим складником державних програм сприяння соціальному становленню та розвитку молоді.

Засади державної політики щодо створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства визначено Концепцією сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [7]. Серед завдань Концепції – впровадження ефективного механізму налагодження комунікацій між органами виконавчої влади та інститутами громадянського суспільства, створення належних умов для розвитку інститутів; формування громадянської культури суспільства; розвиток волонтерського руху, благодійництва і меценатства. Надання підтримки молодіжним та дитячим громадським організаціям визначено одним з завдань Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009 – 2015 роки» [13]. На сьогодні чинним законодавством передбачено різні способи державної підтримки молодіжних громадських ініціатив. Однак у зв'язку з тим, що громадські організації за своїм статусом є неприбутковими, особливо важливим аспектом їх підтримки з боку держави слід вважати фінансування з державного й місцевих бюджетів. Одержувати бюджетні кошти на впровадження спрямованих на молодь проектів недержавні громадські утворення можуть в різних формах, серед яких особливе місце посідають соціальне замовлення (контрактування) та система державних (муніципальних) грантів.

За своєю спрямованістю моделі соціального замовлення набувають або комплексного, або цільового характеру (коли, наприклад, саме молодь окреслюється як об'єкт відповідної діяльності). В будь-якому випадку соціальні проекти громадських організацій підлягають процедурі конкурсного відбору. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2002 р. № 1062 затверджено Порядок проведення конкурсу проектів програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї, а постановою від 29 квітня 2004 р. за № 559 – Правила організації та проведення конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг [11; 12]. Указом Президента України від 2 серпня 2000 р. № 945 затверджено Положення про гранти Президента України для обдарованої молоді [10]. Крім того, в Україні діє Закон «Про соціальні послуги», відповідно до якого надавачами таких послуг за рахунок бюджетного фінансування їх оплати можуть виступати громадські організації [14]. В останньому випадку конкурсні умови визначення організацій – надавачів послуг – розповсюджується лише на організації громадського сектору, тобто державні та комунальні установи соціального захисту фінансуються в позаконкурсному режимі.

Треба зазначити, що у багатьох європейських країнах згідно з принципом субсидіарності держава не створює власні установи для надання соціальних послуг у разі, якщо аналогічні послуги уже забезпечені або можуть бути забезпечені громадськими організаціями; наприклад, у Німеччині до 60% соціальних послуг надається громадськими організаціями за рахунок бюджетних коштів [1, с. 15]. Експерти зазначають: оскільки бюджетне законодавство не передбачає обов'язкового планування коштів для надання соціальних послуг громадськими та благодійними організаціями, органи виконавчої влади віддають перевагу утриманню бюджетних установ системи

соціального захисту, які діють без урахування потреб населення у соціальних послугах [1, с.16].

Шляхи визначення кола розв'язуваних за допомогою механізму соціального замовлення проблем територіально різняться. В місцевих нормативно-правових актах в якості «індикаторів» таких проблем можуть наводитися вагомість й гострота, недостатньо результативне їх розв'язання в інший спосіб, віднесеність до відання органів місцевого самоврядування й місцевих органів виконавчої влади. Дуже рідко унормовується порядок оцінки потреб одержувачів щодо окремих соціальних послуг.

На жаль, далеко не завжди процес уточнення соціальних пріоритетів, принаймні на місцевому рівні, передбачає врахування незалежної думки експертів з питань молодіжної політики. В більшості випадків рішення директивно приймається органом влади, відповідальним за проведення конкурсу соціальних проектів.

Після визначення переможця конкурсу з ним укладається соціальний контракт (договір на реалізацію проекту, на виконання муніципального гранту, фінансова угода тощо). До прав виконавця входить залучення співвиконавців соціального замовлення з числа недержавних організацій, але їх перелік формується згідно з рекомендаціями конкурсної комісії та за згодою з замовником – з числа інших юридичних та фізичних осіб [18].

Постконтрактний моніторинг часто визначається як можлива, тобто не обов'язкова процедура; її учасниками, як правило, виступають виконавчі органи місцевого самоврядування, конкурсні комісії; лише іноді передбачається залучення до оцінки сторонніх організацій. В поодиноких випадках запропонована безпосередньо проектантом модель моніторингу та оцінювання впливу проекту виступає однією з підстав для прийняття рішення при визначенні переможця конкурсу.

У тих ситуаціях, коли конкурсні комісії складаються виключно з представників міської влади, уможливлюється цілий ряд зловживань на різних етапах конкурсу, результатом яких може стати просування бажаних проектних пропозицій внаслідок непрозорості конкурсних процедур і юридичної й фактичної неспроможності представників громадськості впливати на відповідні управлінські рішення.

Іншими недоліками існуючих на сьогодні в Україні моделей державної підтримки соціальних проектів молодіжних громадських організацій можна вважати: непрописаність правових процедур врегулювання конфліктних ситуацій під час роботи конкурсних комісій, відсутність вимог щодо інформування широкої громадськості про хід та результати реалізації проектів, необов'язковість (у більшості випадків) проведення їх незалежного моніторингу, розмитість стандартів надання соціальних послуг. У результаті органи виконавчої влади можуть з року в рік фінансувати не цікаву та не потрібну для громадськості діяльність, або навіть діяльність «на папері». В юридичному сенсі акти різних галузей чинного законодавства не складають єдину систему норм із забезпечення вільного виходу молодіжних громадських організацій на ринок соціальних послуг. Це в певному сенсі є закономірним, якщо врахувати, що право різних категорій громадських організацій на отримання державної фінансової підтримки передбачають 13 законів України, в тому числі Бюджетний кодекс та закон про державний бюджет на окремий рік; 21 постанова Кабінету Міністрів та значна кількість наказів різних центральних органів виконавчої влади визначають окремі порядки розподілу та використання грошових [1, с.12].

Практика розподілу між державними структурами та НДО на засадах соціального контракту і шляхом надання грантів є на сьогодні достатньо поширеною в багатьох європейських країнах. У Норвегії більшість молодіжних ініціатив фінансується через гранти, що виділяються «парасольковим» молодіжним асоціаціям, які забезпечують подальшу дистрибуцію коштів між конкретними організаціями; на міністерському рівні діють спеціальні комітети з розподілу грантів [2, с. 230]. Взагалі, 40–60% річного бюджету пересічної громадської організацій країн ЄС складає державна фінансова підтримка. У країнах Східної Європи на підтримку проектів організацій громадянського суспільства витрачається приблизно 2–3% видаткової частини державного бюджету [1, с. 13].

До недавнього часу в Україні щорічно близько 100 всеукраїнських громадських молодіжних і дитячих об'єднань активно співпрацювали з головним молодіжним відомством, подаючи на розгляд конкурсної комісії, яка діє при ньому, пропозиції щодо фінансування майже 300 їх програм та заходів, спрямованих на вирішення соціальних проблем дітей та молоді. Однак у 2009 р. майже вдвічі скоротилося фінансування молодіжних та дитячих організацій, ледь не втричі стала меншою кількість програм, які конкурсна комісія рекомендувала підтримати [3, с. 132]. На жаль, подібна тенденція спостерігалася і протягом двох минулих років. Сьогодні за часткою державного фінансування в річному бюджеті середньої громадської організації (2–3%) Україна знаходиться на рівні Філіппін, Пакистану та Кенії [1, с. 13]. Крім того, конкурсні процедури розподілу державної фінансової підтримки молодіжних громадських організацій в нашій країні ще не поширені в достатній мірі. Так, Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту з 25 млн грн, отриманих у 2010 році для підтримки молодіжних організацій, на конкурсній основі розподілило лише 5 млн грн, а інші кошти були розподілені позаконкурсно і непрозоро [1, с. 13].

Окремою проблемною зоною існуючої практики надання державної підтримки організаціям третього сектору можна вважати певного роду «аутсайдерський» статус волонтерської діяльності. Організації волонтерів внаслідок свого особливого становища часто опиняються далеко від «епіцентру» розподілу фінансів та відповідальностей, пов'язаних з виконанням соціальних послуг на регулярній основі. Уваги потребують й такі ресурси їх можливої державної підтримки, як сприяння в професійній підготовці та підвищенні кваліфікації персоналу організацій.

Підсумовуючи, зазначимо, що тільки практична соціально корисна діяльність уможливлює формування в представників молоді активної і свідомої життєвої позиції, соціальної відповідальності. В цьому сенсі створення простору, сприятливого для втілення в життя суспільно корисних проектів молодіжних організацій, повинно бути якщо не найпріоритетнішим, то принаймні одним з головних завдань державної ювенальної політики сьогодення. В Європейській хартії про участь молоді в суспільному житті на місцевому та регіональному рівні відзначено: «Участь у житті суспільства та активна громадянська позиція передбачають наявність прав, засобів, простору і можливостей, а де необхідно – і підтримки, для участі в процесі прийняття рішень та впливу на цей процес, а також участі в будь-яких формах діяльності з метою побудови кращого суспільства» [20]. Участь у житті суспільства набуде для молодих людей особливого сенсу, якщо вони відчуватимуть свою причетність до процесів прийняття рішень на різних управлінських рівнях та матимуть відношення до практичного втілення пропонованих громадських ініціатив. З боку держави необхідні дії зі збільшення вагомості думки молодіжної громадськості з приводу нагальних соціальних питань. Важливо також забезпечити реальну (не «паперову») змагальність між громадськими утвореннями – потенціальними надавачами соціальних послуг молоді, підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних коштів у сфері фінансування молодіжних громадських організацій. Крім іншого, це сприятиме зростанню довіри молодіжного загалу до структур влади та громадських утворень.

Бібліографічні посилання

1. Біла книга: реформування законодавчого середовища для розвитку громадянського суспільства в Україні / М. Лациба, А. Красносільська, О. Віннік, Т. Яцків. – К.: ПРООН, 2011. – 28 с.
2. **Борисова Ю. В.** Особливості впровадження молодіжної політики в країнах Скандинавії / Ю. В. Борисова // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. «Філософія. Соціологія. Політологія». Вип.14. – Д.: ДНУ, 2006. – с. 228–235.
3. **Головенько В.** Готовність молоді до розбудови громадянського суспільства / В. Головенько // Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту. – 2010. – № 1–2. – С. 124–133.
4. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / за заг. ред. Ф. М. Рудич. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 412 с.

5. **Заєць А. П.** Правова держава в контексті новітнього українського досвіду: моногр. / А. П. Заєць. – К.: Парлам. вид-во, 1999. – 248 с.
6. **Колодій А.** Чим є і чим не є громадянське суспільство / А. Колодій. – Режим доступу : http: //www.hgi.org.ua
7. Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства6 схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листоп. 2007 р. № 1035-р – Режим доступу: http: //www.hgi.org.ua
8. **Павленко Р.** Динаміка громадянського суспільства в Україні / Р. Павленко // Нова політика. – 1996. – № 5. – с.17.
9. **Патнам Р.** Творення демократії. Традиції громадянської активності в сучасній Італії / Р. Патнам, Р. Нанетті. – К. : Основи. 2001. — 300 с.
10. Положення про гранти Президента України для обдарованої молоді: указ Президента України від 2 серпня 2000 р. № 945. – Режим доступу: http: // zakon1.rada.gov.ua
11. Порядок проведення конкурсу проектів програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 липня 2002 р. №1062. – Режим доступу : http: // za-kon1.rada.gov.ua
12. Правила організації та проведення конкурсу на залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2004 р. № 559. – Режим доступу: http: // zakon1.rada.gov.ua
13. Про затвердження державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. № 41 // http: // zakon.rada.gov.ua
14. Про соціальні послуги: Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – ст.358.
15. **Рябов С.** Політологічна теорія держави / С. Рябов. – К.: Тандем, 1996. – 240 с.
16. **Скрипнюк О. В.** Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики : [моногр.] / О. В. Скрипнюк. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2000. – 600 с.
17. **Степаненко В. П.** Громадянське суспільство: концепція, соціальна практика та проблеми інституалізації / В. П. Степаненко // Загальна соціологія : [хрестоматія] / Уклад.: д-р іст. наук, проф. В.Г.Городяненко, канд. іст. наук С. В. Легеза. – Д.: Вид-во ДНУ, 2006. – 516 с.
18. Типове положення про соціальне замовлення : додаток 3 до рішення Дніпропетровської обласної ради від 23 грудня 2005 р. № 724-30/IV.
19. **Щедрова Г.** Проблема громадянського суспільства в класичній суспільно-політичній теорії та його роль у становленні й розвитку політичної системи / Г. Щедрова // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / Редкол.: М. І. Михальченко, Ф. М. Рудич. – К.: Вид-во Укр.-фінського ін-ту менеджменту і бізнесу, 1999. – 325 с.
20. Recommendation 128 on the revised European Charter on the participation of young people in local and regional life. – Режим доступ : http: // wcd.coe.int.

Надійшла до редколегії 24.01.2012 р.

УДК 316

А. В. Гилюн, В. А. Макаренко
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СТУДЕНТЫ ОБ ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В УНИВЕРСИТЕТЕ

За матеріалами емпіричного соціологічного дослідження аналізуються думки студентів ДНУ імені Олеся Гончара щодо інформаційного забезпечення навчального процесу в університеті, виявляються особливості використання студентами

© Гилюн А. В., Макаренко В. А., 2012